

ЖРТВЕ СЕКСУАЛНИХ ДЕЛИКАТА

Уводне напомене

Виктимологија (victima — жртва (лат.) и logos — знање, наука, учење (грч.)) у ужем смислу представља науку о жртвама криминалитета, односно извршених кривичних дела. У ширем смислу под виктимологијом се подразумева укупност знања о жртвама уопште: жртвама осталих кажњивих радњи и несрећа, жртвама друштва, државе и њених представника и група. Развој виктимологије је нарочито интензиван последњих година. Одржавају се национални и међународни конгреси посвећени проблемима жртве, ОУН доноси Декларацију о правди и помоћи жртвама, у многим земљама долази до промена у законодавствима са циљем да се поправи и учврсти правни положај жртве, проблем жртве се теоријски разматра и обрађује а врше се и истраживања жртва појединих деликата. Сва ова виктимолошка изучавања имају за циљ, према професору Шепаровићу, да анализирају многостружност проблема жртве, објасне узроке страдања (виктимизације) и развоју мере за редукцију страдања људи.¹

Улога жртве у настајању злочина може бити различита. Још давно је запажено да је проблем жртве кривичног дела стар колико и проблем самог злочина и да највећи број злочина има два партнера: извршиоца и жртву. Истраживања су показала да код великог броја кривичних дела (убиства, преваре, сексуални деликти и др.) постоји мноштво психичких интеракција између извршиоца и жртве. Поделу жртва могуће је извршити на различите начине, али се најчешће њихова типологија врши према доприносу у настанку злочина. Тако према Менделсону постоје: потпуно невине жртве, незнатно криве жртве, жртве подједнако криве као извршиоци, жртве провокатори или више криве од извршиоца и искључиво криве или претежно криве жртве.

Виктимолошка изучавања имају за циљ да смање број жртва проналажењем потенцијалних жртва и указивањем на ризик којима се појединци излажу да постану жртве. У том смислу се може говорити о постојању већег или мањег ризика или вероватности страдања, што зависи од низа биолошких, психолошких, социјалних и ситуационих фактора.²

¹ Шепаровић, др Звонимир: Виктимологија — студија о жртвама, Загреб — Београд, 1987., с. 21.

² Шепаровић, др Звонимир: Виктимологија, с. 29.

Жртве сексуалних деликата увек су у центру пажње виктимологија. Виктимологија је своје прве резултате у истраживању односа учинилац — жртва постигла управо код сексуалних деликата. То је разумљиво, јер ови деликти задиру и најинтимније међуљудске односе и личне вредности од посебног значаја за друштвени живот и односе међу људима, а по својој природи захтевају непосредан контакт између учиниоца и жртве. Сем тога, сексуални деликти су по правилу деликти насиља, агресије, па их треба посматрати као део укупног насиља које данас постоји у свету.

У ковиру феминистичког покрета (Susan Brownmiller: *Against Our Will*) демистификоване су извесне предрасуде о силовању и укаzano је на потребу пружања помоћи женама — жртвама силовања и деци, жртвама обљубе или противприродног блуда и блудних радњи, која нису у стању да пруже ефикасан отпор да би сачувале своју интимност и интегритет. Код сексуалних деликата посебно је анализиран однос између жртве и извршиоца, јер, према неким схватањима, агресивност представља саставни део полних односа, па сама жртва доприноси сопственој виктимизацији. Велике су дискусије вођене о томе да ли „нападну“ облачење, „слободно“ понашање, избор места кретања и друштва, олако прихватање позива непознатих лица или случајних познаника, представљају провокацију и изазивају криминално понашање. Резултат ових дискусија било је стварање нових типологија и врста жртава сексуалних деликата. Према проф. Шепаровићу могуће је разликовати: индиференте жртве (случајне и наведене), предестимулиране (експониране и које излазе у сусрет) и псеудожртве (имагинарне и фингиране). Према Амиру³ термин „victim precipitated“ обухвата све случајеве кривичног дела силовања у којима је жртва стварно или је тако делинквенту изгледало, била сагласна са сексуалним односом, али та је у последњем тренутку одбила или није реаговала довољно снажно на сугестије делинквента. За настанак кривичног дела одлучујуће је оно значење које понашању жртве даје делинквент, без обзира да ли је тачно или погрешно.

Виктимолошка изучавања жртава сексуалних деликата у нашој земљи нису бројна. Мали број радова је посвећен искључиво овом проблему, док се у нешто већем броју радова жртве сексуалних деликата посматрају у склопу осталих виктимолошких питања. Иако последњих година сексуална делинквенција није у знатнијем порасту, жртве ове делинквенције заслужују више пажње у виктимолошком истраживању. Стога је циљ овога рада да се на једном узорку жртава сексуалних деликата на одређеној територији и у одређеном периоду времена, укаже на извесне карактеристике ове категорије жртава и тиме скромно допринесе њиховом потпунијем сагледавању.

---

³ Amir, M.: „Victim precipitated forcible rape”, *The Journal of criminal law, criminology and police science*, 1967/4, с. 495. Цит. према Николић — Ристановић мр Весни: Утицај жртве на појаву криминалитета, ИРО „Светозар Марковић”, Београд, 1984., с. 92.

Одређивање појма сексуалних деликата и жртве ових деликата

Одређивање појма сексуалних деликата врши се најчешће и најправилније уз помоћ кривичноправне дефиниције. Према томе, сексуални деликти су она „кажњива понашања којима се захвата у слободу одлучивања у области сполности или патолошке појаве у људској сполности”,⁴ односно то су кривична дела против достојанства личности и морала. Објект заштите ових кривичних дела су полна слобода и полни морал, достојанство личности и морал у области полног живота, слобода у области сексуалног одлучивања.

У старијим законодавствима било је предвиђено много више кривичних дела против полног морала и слободе него данас. Развој науке и културе, ослобађање људске свести од традиционалних и конзервативних схватања у области полних односа, допринели су да друштво све више препушта регулисање ових односа моралним нормама. Тако се према новијим реформама кривичног права у многим земљама не инкриминишу нека понашања која су раније сматрана изузетно друштвено опасним: прељуба, хомосексуални однос између одраслих лица са пристанком (у нашој земљи у КЗ Хрватске, Словеније, Црне Горе, Косова и Војводине), ванбрачна заједница између пунолетних лица, ваљбена проституцијом, појам блудних радњи сужава се на акте који делују изазовно,⁵ а ради избегавања стигматизације жртве, омогућава се повећан утицај жртве на судбину кривичног поступка (кривично гоњење по предлогу)⁶ Полни живот човека и његова полна слобода најинтимнији су део човекове личности, па је нецелисходно и друштвено неоправдано претерано уплитање законских норми у ову област. Због тога су у нашем кривичном законодавству инкриминисана само она понашања која вређајући полни морал истовремено вређају и неке друге друштвене вредности, због којих повреда полног морала добија посебно друштвено опасан карактер, или која сам полни морал вређају на нарочито тежак начин или нарочито штетним средством.⁷

Кривичноправно регулисање сексуалних деликата треба да буде засновано на детаљним истраживањима ове појаве у целини и појединих случајева. Сексуална делинквенција често је повезана са другим девијантним понашањима (проституција, алкохолизам, наркоманија, скитничења), а може представљати узрок за касније девијантно понашање извршиоца или жртве. Због тога криминолошка и виктимолошка изучавања у великој мери доприносе правилном и потпуном регулисању повреда полне слободе и морала кривичноправним нормама.

⁴ Шепаровић, др Звонимир: Заштита човјека — Кривично право, посебни део, Загреб — Београд, 1987., с. 69.

⁵ Јовановић, др Љубиша: Кривично право — посебни део, „Светозар Марковић”, Београд, 1983., с. 261.

⁶ Шепаровић, др Звонимир: Заштита човјека, с. 70.

⁷ Атанацковић, др Драгољуб: Кривично право — посебни део, „Привредна штампа” ООУР „Финансијски студио”, Београд, 1979., с. 178 — 179.

У теорији кривичног права извршена је подела кривичних дела против достојанства личности и морала на две групе: кривична дела против полне слободе (силовање — чл. 103 КЗ СРС, принуда на обљубу — чл. 104 КЗ СРС, обљуба над немоћним лицем — чл. 105 КЗ СРС, обљуба или противприродни блуд са лицем које није навршило 14 година — чл. 106 КЗ СРС, обљуба или противприродни блуд злоупотребом службеног положаја — чл. 107 КЗ СРС, блудне радње — чл. 108 КЗ СРС, завођење — чл. 109 КЗ СРС) и кривична дела против полног морала (противприродни блуд — чл. 110 КЗ СРС, подвођење или омогућавање вршења блуда — чл. 111 КЗ СРС, посредовање у вршењу проституције — чл. 251 КЗ СФРЈ, производња и растурање порнографских списа — чл. 252 КЗ СФРЈ и задовољење похоте пред дјететом — чл. 90 КЗ СР Хрватске).

Појам жртве се различито одређује у кривичноправној теорији. Има теоретичара који сматрају да је жртва кривичног дела свако физичко или правно лице којем је, непосредно или посредно, неко право или добро кривичним делом угрожено, повређено или уништено (P. Vouza). Друга дефиниција жртве полази од тога да је жртва кривичног дела свако физичко или правно лице којем је неко добро или право кривичним делом непосредно угрожено или повређено (J. Таховић, Б. Марковић, Vouin-Leauté). Према трећем схватању жртва кривичног дела је свако физичко лице којем је неко добро или право непосредно угрожено, повређено или уништено кривичним делом (Шепаровић).⁸

КЗ СФРЈ и кривични закони република и покрајина не употребљавају термин „жртва”, већ „општећени”, „убијени”, „дивилно становништво”, „дете”, „ратни заробљеници”, итд. Тако се употреба термина „жртва” везује углавном за виктимолошка и криминолошка изучавања, која под жртвом подразумевају како жртву криминалитета, тако и жртву сопственог понашања (несрећа на раду, саобраћајна несрећа), жртву природе (поплава, суша, земљотрес), жртву индустријског напретка (загађеност околине), жртву радњи државних и других органа,⁹ жртву несреће.¹⁰ Према томе, жртве сексуалних деликата су физичка лица према којима су извршена кривична дела против полне слободе или полног морала. Кривичноправне одредбе придвиђају код већине сексуалних деликата да жртве (општећени, пасивни субјекти) могу да буду искључиво женска лица, деца, малолетна лица женског и мушког пола и немоћна лица (изузев код кривичних дела блудних радњи и противприродног блуда).

⁸ Цит. према Николић — Ристановић мр Весни: Утицај жртве на појаву криминалитета, с. 11.

⁹ Mendelsohn, В.: „La victimologie, science actuelle”, Revue de droit penal et de criminologie, 1959., No 7.; реферат поднет на I међународном симпозијуму о виктимологији у Јерусалиму, Израел (2 — 6. 9. 1973.).

¹⁰ Шепаровић др Звонимир: Виктимологија.

Извршењем сексуалних деликата може да дође и до тежих последица по жртву (тешка телесна повреда или смрт), а нарочито околности извршења ових деликата које погађају жртву, могу да се испоље у виду извршења дела од стране више лица, извршења дела на нарочито свиреп начин и извршења дела на нарочито понижавајући начин.

*Жртве сексуалних деликата извршених на подручју
Окружног суда у Нишу у периоду 1980 — 1985.*

На подручју Окружног суда у Нишу у периоду 1980 — 1985. извршено је 135 кривичних дела против достојанства личности и морала из надлежности овог суда. Највећи број — 75 (55,5%) извршено је кривичних дела силовања (чл. 103 КЗ СРС). Број лица оптужених за ова кривична дела износио је 128 због тога што је један број учинилаца извршио већи број кривичних дела против достојанства личности и морала (табела бр. I). Од судских предмета решаваних у периоду 1980 — 1985. по принципу случајног узорка са довољним елементима репрезентативности истраживања смо обухватили 65 предмета и анализирали 75 жртава сексуалних деликата на подручју Ниша и околине (општине Ниш, Алексинац, Бела Паланка, Дољевац, Гацин Хан, Ражањ, Сокобања, Сврљиг).

Табела I

Год.	чл. 103	чл. 103 у в. чл. 9	чл. 104	чл. 106	чл. 108	чл. 110	ук. к. д.	ук. опт.
1980	20	5	—	1	—	—	26	26
1981	9	3	3	1	1	4	22	19
1982	13	6	—	—	1	5	25	22
1983	10	6	—	2	1	2	21	21
1984	7	6	—	—	—	2	15	15
1985	16	4	—	1	1	5	27	25
УКУПНО	75	30	3	5	4	18	135	128

Казнена политика Окружног суда као првостепеног за ова кривична дела, огледала се у доношењу осуђујућих пресуда у већем броју — 79 (табела бр. II). Од оптужбе је ослобођено 7 извршилаца због недостатка доказа а у 5 случајева одбијена је оптужба због одустанка Окружног јавног тужиоца од оптужбе или због одустанка општећене као тужиоца од оптужбе. У овим случајевима коначном решењу умногоме је допринела сама жртва која је мењала исказ у погледу битних елемената за постојање кривичног дела (код силовања постојање напада и отпора пружаног за све време трајања напада) или, ако се радило о ранијим брачним друговима, због тога што је дошло до њиховог помирења и настављања заједничког живота.

Табела II

Год.	Осуђ. прес.	Изреч. м. безб.	Ослоб. од опт.	Одб. опт.	Обуст. пост.	Укинуто и прен. у нар. годину	УКУПНО
1980	14	—	4	2	—	6	26
1981	10	—	—	1	—	8	19
1982	14	—	1	—	3	4	22
1983	15	—	—	—	—	6	21
1984	9	—	—	—	2	4	15
1985	17	1	2	2	3	—	25
УКУПНО	79	1	7	5	8	28	128

Жртва у том случају опрашта, а свако даље вођење кривичног поступка и доношење осуђујуће пресуде могло би да изазове нове поремећаје. Јавни тужилац је одустајао од оптужбе а суд изрицао пресуду којом се оптужба одбија и у оним случајевима када је жртва изјавила да се са извршиоцем помирила и закључила брак. Тако је унето више еластичности у поступање *ex officio*, иако, према теоријским схватањима, брак не може да буде алиби за насиље.

Приликом одмеравања врсте и висине казне извршиоцима кривичних дела против достојанства личности и морала у првостепеном поступку суд је посебно ценио друштвену опасност ових кривичних дела и понашање извршиоца према жртви. Од олакшавајућих околности које се тичу односа жртве и извршиоца, суд је имао у виду да је жртва опростила извршиоцу, да је извршилац превезао до куће после извршења дела и сл. Као отежавајуће околности суд је оценио дрско понашање извршиоца према жртви, претходно успостављен однос поверења да би се жртва привукла (нарочито код крив. дела из чл. 106 КЗ СРС када су жртве малолетна лица), вређање, омаловажавање, дефлорацију жртве и сл. Значи, суд је узимао у обзир приликом одмеравања казне однос жртве и извршиоца непосредно пре извршења дела. Због тога је извршиоцима углавном изрицана казна затвора (само у једном случају извршења кривичног дела блудне радње из чл. 108 КЗ СРС изречена је новчана казна) у временском трајању од пет месеци до десет година (временски најдужа казна затвора изречена за пет извршених кривичних дела силовања и два покушаја силовања). Условна осуда је била изречена у седам случајева због кривичног дела покушаја силовања.

Међутим, запажа се да су првостепеним пресудама изрицане казне затвора у дужем временском трајању него што је то чинио другостепени суд када је по жалбама преиначавао првостепену пресуду. При томе, првостепени и другостепени суд се нису упуштали у анализу психолошких последица које је извршење кривичних дела оставило на жртви. Преглед жртве од стране вештака неуропсихијатра и психолога извршен је у 11 случајева, али не да би се утврдиле психолошке последице извршења кривичног дела према жртви, већ да

би се констатовао степен интелектуалне развијености малолетних и интелектуално заосталих жртава, као и њихове могућности запажања и интерпретирања догађаја. Колико налази и мишљења вештака могу да буду од утицаја, види се из једног случаја ослобађања од оптужбе због недостатка доказа да је извршено кривично дело из чл. 103 КЗ СРС, јер према налазу и мишљењу вештака оштећена (глувонема и на нивоу дебила) није могла да се прецизно изјасни о самом догађају и лицу које је извршило кривично дело.

Психолошкој анализи жртве треба посветити много више пажње због тога што код ових кривичних дела жртва трпи не само због извршеног кривичног дела, већ и због лекарског прегледа, детаљног испитивања од стране суда и изношења најинтимнијих појединости. Јавност је искључена са главног претреса, али о извршеном кривичном делу ипак сазна најближа околина. То свакако оптерећује жртве, поготово оне које су удате и имају децу, јер доводи до поремећаја у брачним односима и односима са децом (једна жртва силовања је изјавила да се не придружује кривичном гоњењу због тога што је „породична жена“). Овај моменат је такође значајан у процени психичке стабилности жртве и њене могућности да више пута на истоветан начин исприча догађај.

Исказ жртве — оштећене саслушане као сведока — често се не прихвата као веродостојан због тога што постоје разлике у наводима кривичне пријаве и онога што изјављује у истрази или на главном претресу саслушана као сведок. Запажа се да су ове разлике веће уколико поступак дужи траје. Стога би психолошко вештачење могло да допринесе расветљењу разлога због којих настају ове промене и колико су околности извршења дела на то утицале. Сем тога личност жртве је изложена једној новој ситуацији доказивања и суочавања, па од њене психолошке структуре и црта личности зависи како ће све ово прихватити. Због тога се дешава да један број жртава посустаје у доказивању пруженог отпора извршиоцу или се не изјашњава о детаљима догађаја који су за њу веома непријатни.

Посебно је важно проценити отпор који је жртва пружала извршиоцу приликом извршења кривичног дела силовања, јер отпор треба да буде озбиљан и трајан. То значи да жртва мора одлучно да манифестује одбијање полног односа, чак физичким супротстављањем, а не само речима и то од момента предузимања принуде, па до момента завршеног полног односа. Међутим, жртва је најчешће физички слабија од извршиоца и заплашена, те не може прецизно да се изјасни о отпору који је пружила. Поред тога, запажа се да су теже телесне повреде задобиле оне жртве које су пружале отпор физичким супротстављањем (ударањем неким предметом, гребањем, уједањем) од жртава, које због принуде извршиоца (држање руку, везивање марама преко уста, претње жилетом или ножем и сл.) нису могле да пружају све време отпор. Суд је правилно поступио када је и у овим случајевима утврдио постојање отпора ценећи физичке способности жртве у односу на силу и претњу којима је требало сломити отпор.

Преглед расположивог материјала у судским списима показује да се о жртви веома сүмарно прикупљају и износе подаци, угла-

вном следећи: године живота, занимање, запосленост, брачно стање и однос са учиниоцем. Много више података постоји о извршиоцу, што показује да виктимологија још увек није довољно практично примењена.

✱ На основу расположивих података о полу жртава сексуалне делинквенције у овом периоду, може се запазити да су у највећем броју случајева (у оквиру истраживаног узорка 72) жртве женског пола, док је знатно мањи број (од 75 жртава само две) жртава мушког пола (чл. 106 КЗ СРС — обљуба или противприродни блуд са лицем које није навршило 14 година). То свакако произилази из законских одредби о пасивном субјекту код кривичних дела силовања, принуде на обљубу, обљубе над немоћним лицем, која су по заступљености најбројнији сексуални деликти. Према законском тексту пасивни субјект код ових сексуалних деликата и кривичног дела завођења може да буде пунолетно или малолетно женско лице. Код кривичних дела обљубе или противприродног блуда над лицем које није навршило 14 година, квалификованих облика обљубе или противприродног блуда злоупотребом положаја (обљуба или противприродни блуд коришћењем посебног положаја према малолетном лицу и обљуба или противприродни блуд коришћењем посебног положаја према малолетном лицу које није навршило 14 година), блудне радње, противприродни блуд, подвођење малолетног лица или омогућавање вршења блуда са малолетним лицем, пасивни субјект, односно жртва, може да буде мушко и женско лице.

Из података о животној доби жртава сексуалне делинквенције види се да су жртве млада лица, што је разумљиво с обзиром на њихову сексуалну привлачност и смањену могућност пружања отпора због младости и неискљства.¹¹ У оквиру истраживаног узорка највећи број жртава имао је 14 — 25 година у време извршења дела (табела бр. III). То показује да је животно доба значајан фактор

Табела III

Животно доба жртве							
деца	14—18	18—20	20—25	25—30	30—35	35—40	40—45
6	13	7	11	9	7	4	4

Животно доба жртве							укупно
45—50	50—55	55—60	60—65	65—70	70—80	85—90	
5	1	3	2	—	2	1	75

ризика жртве код сексуалних деликата. Велики број малолетних девојчица, средњошколци, лако склапа познанства са неколико година или више година старијим мушкарцима, прихватају њихово удва-

¹¹ Истраживање извршено на подручју СР Хрватске показало је да су извршиоци насилне обљубе у преко 45% случајева ово дело извршили над особом испод 18 година. — Макра, др Андрија, Дујмовић, мр Звонимир и Лео Цви-тановић: Виктимологија и друштвена самозаштита с посебним освртом на силовање, „Наша законитост”, 5 — 6/85, с. 594.

рање, позиве да „слушају музику”, вожњу аутомобилом, а, када одбију сексуални однос, постају жртве силовања или принуде на обљубу. Оне обично важе за „лаке” девојке које мењају младиће и самим тим се од њих не очекује да пруже било какав отпор. Њихов пристанак да са мушкарцем пођу у стан или уђу у аутомобил сматра се као пристанак на полни однос или провокација за извршење сексуалног деликта. Иако морални лик жртве није од значаја за постојање кривичног дела силовања или принуде на обљубу, ипак, код ових кривичних дела жртва са „лошом” прошлошћу тешко успева да докаже да је постојала сила или претња од стране извршиоца а да је она пружала озбиљан и трајан отпор. У једном случају оптужено је четири лица због кривичног дела из чл. 104 КЗ СРС — принуде на обљубу малолетне оштећене која је имала у време извршења дела 17 година. Оптужени су се бранили да су са оштећеном одржавали интимне односе и да нису примењивали силу или претњу, односно да је оштећена добровољно пристала да са њима, као и са многим другим младићима пре њих, одржава сексуалне односе. Првостепени суд је најпре донео осуђујућу пресуду, јер је поверовао исказу оштећене саслушане као сведока да су оптужени, уз примену озбиљне претње да ће открити њеним родитељима да одржава интимне односе са мушкарцима, над оштећеном извршили обљубу. Приликом оцене исказа оштећене као сведока суд је имао у виду налазе и мишљења вештака неуропсихијатра и клиничког психолога, да је оштећена душевно и психички здрава и способна да се појави пред судом као сведок. Међутим, другостепени суд је пресуду укинуо сматрајући да је оштећена била неуверљива и недоследна у својим изјавама о примењеној принуди и пруженом отпору. До казивања главног претреса није дошло, јер је тужилац одустао од оптужбе а оштећена као тужилац није преузела кривично гоњење.¹²

¹² Ханс в. Хентиг („The criminal and his victim”) посебно је анализирао проблем малолетне жртве сексуалних деликата. Приметио је да су малолетнице те које заводе, провоцирају и омогућавају својим пасивним понашањем да деликт буде извршен.

Нацова (Nau, E.: Die Glaubwürdigkeitsbeurteilung kindlicher u. jugendlicher Zeugen, Jahrb. d. Jugendpsychiatrie, Bd. 3, 1962. је код 27% испитиваних девојчица сексуално злоупотребљених установила сексуално предискуство и следеће карактеристике: шармантност, контактибилност, старост између 10 и 12 година, изразита склоност полним контактима, стално у потрази за љубављу, пажњом или нежношћу која им недостаје у породици.

Рајнхардова истраживања односа између учинилаца и жртава сексуалних деликата (на основу 150 судских списа) у швајцарским кантонима, показала су да су жртве биле девојчице од 12 — 16 година, које су сам чин провоцирале или добровољно трпеле (3/4) а само мали број (1/4) пружале отпор.

Шнајдер (Schneider: Der Täter und sein Opfer-Partner im Verbrechen, Vrl. Kindler, München, 1979.) истиче да је сексуално криминално догађање резултат динамичког процеса интеракције између учиниоца и жртве у чијој основи лежи предиспозиција неког да постане жртвом. Лепман је нагласио да неке врло мале девојчице нису покушале да беже, нису показале никакав отпор, већ мешавину полусаучесништва, радозналости и страха, телесну недоирнутост и ментално изазивање.

Цит. према Поспишил — Завршки, др Карла: Досадашње виктимологијске спознаје о жртвама сексуалних кривичних дјела, Приручник за стручно образовање радника унутрашњих послова, Загреб, бр. 4/1980., с. 341.

Одбрана већине оптужених због кривичних дела силовања или принуде на обљубу жртава од 18 — 25 година заснивала се на чињеници добровољног пристајка жртве да пође у стан или уће у аутомобил. То показује да је још увек низак ниво културе у граду и околини, као и да се женина лична и полна слобода не поштује. Разлоге за ове недостатке у култури и васпитању свакако треба посматрати у склопу повећане миграције и урбанизације једне још увек патријархалне средине. У оквиру истраживаног узорка нешто већи број кривичних дела извршен је у околним селима (39) него у градовима (36), с тим што се код једног броја кривичних дела извршених ван града ради о жртвама из града које су се налазиле у аутомобилу извршиоца или викендици.

Велики број деце и малолетних жртава сексуалних деликата указује на повећану друштвену опасност кривичних дела која припадају овом типу криминалитета. Прво сексуално искуство до кога је дошло путем насиља веома је значајно за даљи психофизички развој младе личности и оставља последице код једног броја жртава овог животног доба. Те последице, најчешће констатоване у лекарским уверењима и налазима вештака, огледају се у узнемирености, заплашености, депресивности.¹³ До одређених промена долазило је и у односима родитеља и деце. Жртве су изјављивале да су се после извршеног кривичног дела односи између родитеља толико пореметили да је дошло до развода брака, да се изгубио однос поверења који је до тада постојао код родитеља према деци и сл.

На основу података добијених испитивањем пунолетних жртава, може се закључити да је код удатих жртава изнад 20. године постојало стање шока, депресивности, деперсонализације дуго после извршеног кривичног дела. О поремећајима у виду узнемирености и заплашености изјашњавале су се жртве знатно старије од извршилаца, које су у време извршења кривичног дела имале шездесет и више година, нарочито ако је до извршења кривичног дела дошло изненада, упадањем у собу или пресретањем у башти, на путу, њиви. Код ових жртава телесне повреде су биле теже природе. Интересантно је да код извршилаца кривичних дела силовања знатно старијих жртава (у једном случају жртва је имала 85 година, а извршилац 23) нису констатовани поремећаји на психосоматској основи, али је, према изјавама оптужених и жртава, постојало стање алкохолисаности код извршилаца.

У литератури се често наглашава удео алкохола код сексуалних деликата и то како код извршилаца тако и код жртве. Када се ради о извршиоцима сексуалних деликата алкохол може да повећа постојећу асоцијалност и стимулише да се испољи агресивност или да отклони интелектуалне кочице, па се врше оне радње које се иначе не би учиниле. На сексуалног делинквента алкохол делује као

¹³ Мишљења аутора о психичким оштећењима деце која су жртве сексуалних деликата се разликују. Једни сматрају да дете због културне неизграђености није у стању да схвати смисао онога што се догађа са њим због чега и не може бити психолошког оштећења. Други истичу да сексуални деликти остављају најтеже последице на децу, јер доводе до повећања сексуалне раздражљивости, тоталног повлачења, конфликтне неурозе и психосоматских смењивих субјективног карактера.

снажан стимуланс за испољавање сексуалног нагона (изузев код потпуног пијанства) појачавајући садистичку и мазохистичку компоненту.¹⁴ На жртву употреба алкохола делује у смислу опуштања, недовољног размишљања о последицама и последицама, беспомоћности, недостатка снаге да се било што предузме према извршиоцу и попуштања моралних кочница. Промене су нарочито интензивне код оних жртава које нису раније употребљавале алкохол. У оквиру истраживаног узорка извршење дела под дејством алкохола и чињеница да је жртва била у алкохолисаном стању, утврђивано је само на основу изјава извршиоца и жртве. Само у једном случају суд је на основу налаза и мишљења вештака утврдио да је код извршиоца због употребе алкохола приликом извршења кривичног дела силовања постојала битно смањена урачунљивост.

С обзиром на животно доба жртава сексуалних деликата у истраживаном узорку, већина је неудата (односно нежењена — две малолетне жртве мушког пола) — 47, мањи број — 20 жртава је удато, 5 жртава су биле удовице а 3 разведене (табела IV).

Табела IV

Брачно стање жртве				
неудате (нежењене)	удате	разведене	удовице	укупно
47	20	3	3	75

Брачно стање жртава било је од одређеног утицаја на доношење одлуке за извршење кривичног дела у оним случајевима када су се жртва и извршилац добро познавали, када се радило о суседица или случајном познанству. У овим случајевима жртве су у већини случајева биле неудате. Удате жене су у већини случајева биле жртве непознатих извршилаца, изненадних напада на улици или упадања у собу док су биле саме.

Структура жртава према занимању и запослењу (табеле V и VI) показује да је највећи број жртава незапослен, из редова ученица и студенткиња (27) и домаћица (25), што је разумљиво с обзиром на њихово животно доба.

Код сексуалних деликата посебно је наглашена не само велика већина млађих жртава, већ и већина извршилаца у млађем жи-

Табела V

домаћице	НКВ и КВ раднице	студенткиње и ученице	завршена средња или виша школа	укупно
25	15	27	8	75

¹⁴ Лончаревић, мр Дарко: Кривична дјела против достојанства личности и морала — Истраживање на Округном суду у Загребу 1966 — 1970., ЈРККП 1/1974., с. 102.

Табела VI

запослене	незапослене	укупно
19	56	75

вотном добу. Посматрањем извршилаца ових деликата у истраживаном узроку, долазимо до закључка до је већина у животном добу од 20 — 40 година, да су нижег образовања, неквалификовани или са нешто вишим квалификацијама (индустријски, занатски радници) и пољопривредници. Категорије осталих занимања нису биле заступљене у истраживаном узроку.¹⁵

За виктимолошка изучавања сексуалних деликата посебно је важно анализирати однос између жртве и извршиоца. Сагледавање овог односа, поред потпунијег објашњења овог типа криминалитета, доприноси сузбијању ризика виктимизације и смањивању броја сексуалних деликата.

На основу расположивих података може се констатовати да је у оквиру истраживаног узорка однос познанства био најризиичнији (табела VII).

Табела VII

Однос жртве и извршиоца					
сродници	познаници, суседи	пријатељи	непозната лица	ранији брач. и ван- брач. другови	укупно
5	43	2	22	3	7

Жртва је у већини случајева (43) познавала извршиоца, што показује да је социјални контакт из ове врсте односа врло често извор мотива за криминално понашање. Познанства — површнија и ређа, становање у близини, повремене сусрети и разговори, стварају изгледа код извршиоца одређене услове да се формира одлука за извршење сексуалног деликта. Слично је и са односом суседства, који обухвата сталне и учестале контакте због близине становања извршиоца и жртве. Професионални однос и однос пријатељства јавља се веома ретко (само два случаја), што значи да јачи емоционални контакт смањује опасност од виктимизације. Приликом оцене ризика виктимизације међусобних односа жртве и извршиоца сексуалних деликата свакако да не треба заборавити утицај предрасуда и

¹⁵ Слично је констатовано и у другим истраживањима ових деликата (Лончаревић, мр Дарко: Кривична дјела против достојанства личности и морала, с. 106.; Пихлер, мр Станко: Кривична дела против достојанства личности и морала на подручју уже Србије, Институт за криминолошка и социјолошка истраживања, Београд, 1976., с. 58).

застарелих, примитивних схватања о жени као предмету поседовања, о њеном трпљењу, пасивности, постојању подвесне жеље да буде силована, да сама својим одевањем и понашањем изазива, провоцира извршење дела и да притом ужива. Због тога извршилац однос познанства често искористи за манифестовање своје „мушкости“.

Однос сродства није заступљен у знатној мери у оквиру истраживаног узорка, али то не значи да је мање значајан за процес виктимизације. Извршиоцу однос сродства са жртвом омогућава потпуни увид у услове живота жртве и лак приступ жртви. Углавном се радило о даљем сродству између извршиоца и жртве, а само у једном случају извршилац — очух полно је злоупотребио тринаесто-годишњу ментално заосталу пасторку искористивши њено поверење.

Ранији брачни или ванбрачни другови појављивали су се као жртве када је брачна односно ванбрачна заједница била правно или фактички прекинута извесно време пре извршења кривичног дела. Прекид брачне заједнице постављао се као услов за постојање кривичног дела силовања, с обзиром на то да према југословенском кривичном законодавству пасивни субјект кривичних дела силовања и принуде на обљубу може да буде само женско лице са којим се не живи у брачној заједници.¹⁶ Односи између ранијих брачних односно ванбрачних другова били су поремећени и после прекида њиховог заједничког живота, па је мотив за извршење сексуалног деликта у неким случајевима била освета. У тим случајевима, као и у случајевима још увек постојеће љубоморе, запажено је вербално вређање, физичко злостављање и понижавања жртве.

У истраживаном узорку постојало је неколико (три) ментално заосталих жртава на нивоу дебилитета.¹⁷ Извршилац је лако стварао однос поверења према њима (давањем новца, бомбона и сл.), а затим је долазило до полне злоупотребе. Притом је увек била наглашена претња да се о догађају никоме ништа не исприча, јер ће се жртви нешто непријатно догодити. Тако је попуштање жртве настало услед ниског интелектуалног нивоа и заосталности, који су довели до несхватања природе и значаја извршеног кривичног дела и односа потчињености према извршиоцу.

Посматрање пределинквентног односа жртве и извршиоца нужно намеће питање да ли је жртва према извршиоцу имала провокативно понашање и тиме допринела извршењу дела. Анализа понашања 75 жртава сексуалних деликата пре извршеног кривичног дела не показује постојање провокативног, дрског или изазовног понашања жртве, иако се одбрана оптужених заснивала углавном на истцању оваквог понашања жртве и на непостојању принуде. Свакако да је у једном броју случајева жртва била лакомислена, није правилно проценила ситуацију и ризик упуштања у одређену везу или познанство, што се може назвати „недостатком полног самопоштова-

¹⁶ Изузетак од овог правила постоји само у КЗ СР Словеније, који полази од тога да насиље у области полних односа не може бити дозвољено ни у браку, те да постојање брака не искључује противправност.

¹⁷ Међутим, ова кривична дела нису квалификована као обљуба над немобним лицем — чл. 105 КЗ СРС, јер душевна заосталност није процењена од стране тужиоца и суда као стање немоћи.

ња” (Поспишил — Завршки др Карла). На ово је потребно указати и у том смислу превентивно деловати нарочито на потенцијалне жртве женског пола, млађег животног доба, неударне, које без довољног размишљања или из авантуризма са великим поверењем прихватају случајна познанства или позиве. Када се ради о деци жртвама сексуалних деликата свакако би смањивању ризика да постану жртве умногоме помогло претходно упознавање са односима међу половима уз наглашавање поштовања своје и туђе полности.

Закључна излагања

Виктимолошка изучавања сексуалних деликата заслужују посебну пажњу у данашњем свету насиља и агресивности. Велики број жртава млађег узраста — деце и малолетника, трпе изузетно тешке последице психичке природе због извршења ових кривичних дела. Сем тога, код ове групе кривичних дела наглашена је секундарна виктимизација. Жртве сексуалних деликата доживљавају осуду своје породице, пријатеља, за њихов најинтимнији живот сазнаје широк круг познатих и непознатих људи, који не показују никакво саосећање за невоље које је претрпела или трпи. Још увек постоје такви друштвени ставови и уверења да је жена — жртва силовања „слабог морала”, да је она то „заслужила”, у њен исказ се сумња, у одбрану од нападача не верује. Током целог кривичног поступка, почев од подношења кривичне пријаве па до доношења коначне судске одлуке, жртва је изложена низу непријатности. Приморана је да стално понавља своју причу и све поново преживљава. Њену ситуацију отежава постојање једног броја лажних жртава и пријава, па се тражи детаљно изјашњавање о делу и учиниоцу. Све то може да утиче да жртва мења исказ, да изјављује да се не сећа детаља, да је мучи осећај кривице и да на крају преузме одговорност на себе.

Због постојања оваквих ситуација, жртва сексуалних деликата и току кривичног поступка требало би да буде медико-психо-социјално посматрана уз пуно уважавање њене личности. Овакво изучавање уз коришћење виктимолошких сазнања, свакако би допринело смањивању ризика виктимизације и изградњи ефикасних система заштите оних лица која су нарочито изложена ризику да постану жртве сексуалних деликата. На основу виктимолошких изучавања могуће је упозорити потенцијалне жртве сексуалних деликата (нарочито децу, малолетна лица и лица женског пола) на одређене ситуације посебно опасне, што би допринело отклањању или смањивању могућности да сексуални деликти буду извршени.

Dr SLOBODANKA KONSTANTINOVIC — VILIC,
professeur adjoint à la Faculté de Droit à Niš

VICTIMES DES DELICTS SEXUELES .

— Résumé —

Les actes criminels contre la dignité de la personne et de la morale ou les délits sexuels méritent une attention particulière dans les études victimologiques chez les délits sexuels, par rapport à leur nature et leurs marques, aux victimes et leur qualités (biologiques, psychologiques et sociales) ainsi qu'à leur rapport avec le délinquant (les rapports sociaux prédélictueux) ont un rôle important pour la survenance du délit.

Les recherches victimologiques des qualités des victimes des délits sexuels (particulièrement des enfants, des mineurs, des retardés et des invalides) et des situations qui favorisent l'exécution des ces actes criminels, peuvent aussi contribuer à la réduction des risques de la victimisation.

